

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/68/32-38>

**Aygün İlham qızı Əliyeva**  
Gəncə Dövlət Universiteti  
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent  
aygun.alizade1985@yahoo.fr

## DAHİ AZƏRBAYCAN ŞAİRİ VƏ MÜTƏFƏKKİRİ NİZAMİ GƏNCƏVİNİN YARADICILIĞINDA DÜNYƏVİ VƏ HƏMİŞƏMÜASİR ÇAĞIRIŞLAR

*Açar sözlər:* Nizami Gəncəvi, "Xəmsə", Peyğəmbərin tərifli, Peyğəmbərin meracı, Volter, A.Masse, P.L.Krua, Fransua Şarmua

### Secular and ever-modern challenges in the work of great Azerbaijani poet and thinker Nizami Ganjavi Summary

The article deals with the reasons for the need of studying creativity of Nizami Ganjavi on a global scale, analyzes the ideas and thoughts that cover all areas of life, that are relevant for all periods in his poems. Beginning from the first information described in the work of "Oriental Library", which was written by Bartelemy d'Herbelo in the XVII century, the author investigated and analyzed the researches and works related to Nizami Ganjavi's creativity such as translation of "Seven Beauties" by Clerombl in 1741, Silvestr de Sasi in the XIX century, Lucien Buva, Alfons Russo, Henry Masse, Louis Aragon in the XX century and commented on their studies.

*Key words:* Nizami Ganjavi "Khamsa", Definition of the Prophet, The Miraj of the Prophet Muhammed, Voltaire, Henri Masse, P. L.Krua, François- Bernard Charmoy

### Giriş

Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi bəşəriyyətin bədii fikir tarixində nadir bəşəri ideyaların yaradıcısı və çarçısı kimi qalmışdır. Onun yaşadığı cəmiyyətə, dövrün hakimlərinə yönəlmiş haqqa və ədalətə söykənən çağırışları, bərabərlik, azadlıq və əməksevərlik hisləri aşıl原因an nəsihətləri, tolerant və azad cəmiyyət haqqındakı düşüncələri əsrlər keçdikcə daha da aktuallaşır.

Nizami Gəncəvinin böyük şöhrət qazanmış "Xəmsə"si dünya poetik-fəlsəfi fikrinin zirvəsində dayanır, onun yaradıcılığı dünya ədəbiyyatının nadir inciləri sırasında layiqli yerini inamla qoruyub saxlayır. Gəncə şəhərində yaşayıb yaratmış bu böyük söz və fikir ustadının yaradıcılığı doqquz əsrdir ki, özünün bəşəri təsir dairəsini durmadan genişləndirir.

Təsadüfi deyildir ki, YUNESCO tərəfindən Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı bəşəriyyətin mədəni sərvəti kimi qiymətləndirilmişdir. Əsrlərdir ki, xalqımızı, indi isə həm də müstəqil Azərbaycanımızı şöhrətləndirən filosof şairimizin 880 illik yubileyi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 05 yanvar 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə 2021-ci il "Nizami Gəncəvi ili" elan etmiş, böyük mütəfəkkir şairin anadan olmasının 880 illiyinin Azərbaycanda və dünyanın böyük mədəniyyət mərkəzləri hesab edilən şəhərlərdə və ölkələrdə qeyd edilməsi təmin olunmuşdur.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığının dünya miqyasında öyrənilməsini və təbliğini zəruri edən səbəb onun poemalarında həyatın bütün sahələrini əhatə edən və bütün dövrlər üçün aktual olan fikir və ideyaların irəli sürülməsi, yaratdığı bədii surətlərin dili ilə həm yaşadığı dövrün eybəcərliklərini çəkinmədən işıqlandırılması, həm də işıqlı gələcəyi haqqa, ədalətə

tapınmaqda görün çağırışlar edilməsidir. Böyük şair təkə sirlər dolu dünyanın problemlərinə toxunmaqda kifayətlənmiş, ayrı-ayrı obrazların dili ilə bu problemləri tənqid və təqdir edir. Təsvir olunan hadisələr orta əsrlərin xarakterik xüsusiyyətlərini tərənnüm etsə də böyük şair ustalıqla bu problemləri ümimiləşdirir, onları gündəlik həyatın adi cansıxıcı hadisələrindən ayıraraq qloballaşdırır. Ona görə də oxucu bu situasiyalarla tanış olarkən üzərindən doqquz əsr keçməsinə baxmayaraq müasir cəmiyyətin də oxşar problemlərlə yaşadığını anlayır və çıxış yolunu yalnız böyük söz və fikir ustası Nizaminin çağırışlarına əməl olunmasında, haqqa tapınmaqda görür. Nizamişunas alim Xəlil Yusiflinin tərcüməsində şair “Sirlər xəzinəsi”ndə deyir:

İndi ədalətdən, aman, yox soraq,  
Qaçmış o, simurğa aparmış pənah.  
Mavi bu çardağda abır yox daha,  
Əsla bu torpaqda görünmür həya.  
Qalx, Nizami, yaş axıt sən yenə,  
Qan yaşsı səp qanlar olan qəlbinə (1, s.13).

Bu misralar bizə indiki ədalətsiz dünyada hələ də aç-yalavac, xəstə halda yaşayan uşaqları, varlanmaq üçün bəşəri amalları çəkinmədən qurban verən harın insanları və müxtəlif bəhanələrlə müharibələr aparıb qanlar tökən dövlətlərin pərdələnmiş siyasətini xatırladır. Bu misralar xalqımızın Qarabağ məsələsində 30 il müddətində üzləşdiyi böyük dövlətlərin apardığı ikili siyasətinin acı nəticələrini, fikir və söz azadlığını özünün əsas şüarı elan etmiş bu böyük güclərin islamafobiyaya məruz qoyduqları İraq, Misir, Liviya və Suriya xalqlarının bu günkü vəziyyətini bir daha yada salır. Doqquz əsr əvvəl bu hadisələrin günahkarı səlib yürüşlərini təşkil edənlər olmuşdusa, indi isə onların müasir varisləridir. Deməli, doqquz əsr ərzində dəyişən yalnız formadır, hadisələrin mahiyyəti isə dəyişməyibdir. Böyük Nizami demişkən, sonsuz kainatda bir çardağ ölçüdə olan yerin, torpağın öz həyasını itirməsi həqiqətən ağlamlı durumdur. Bu fikirlər sanki bu günümüz üçün deyilmişdir. Nizaminin dünya üçün qəbul edilən böyüklüyü də bundadır.

Nizami Gəncəvi bu ədalət axtarışında həm böyük yaradana, həm də tanrının sonuncu peyğəmbər kimi seçdiyi Məhəmməd səllallahuəleyhi və səlləmə və ona göndərilmiş müqəddəs “Quran”a tapınır. Təsədüfi deyildir ki, şairin bütün poemaları tanrını və yaradılışı dərk etməklə, sonuncu peyğəmbərin tərifi və peyğəmbərin meracının təsviri ilə başlayır, o, insan övladının bəd əməllərdən xilasını bu müqəddəslərə tapınmaqda görür. Şair “Sirlər xəzinəsi” poemasının girişində insanlara müraciətlə deyir:

Bismillah irrəhman irrəhim  
Oldu xəzinə açarın, ya həkim.  
Haqq adı fikrin önü, həm söz sonu,  
Qurtar adıyla sözü, yad et onu (1, s.19).

Şair “Xosrov və Şirin” poemasında özünü Allah bilən, dünya nemətlərindən gözü doymayan hakimlərə üzünü tutur:

Özündə axtarma Allahlığı sən,  
Yüksəkdir o, şahlıq və hakimlikdən.  
“Yox ol” desə hər şey birdən məhv olar,  
Odur varlıqlara yenə səbəbkar.  
Torpağı ölçən vaxt bir tük götürməz,  
Küləyə əmr etsə ətrin gətirməz.  
Əhsən bu qüdrətə, hər kəsə bir-bir  
İbrətli işləri açır, göstərir” (2, s.159).

Nizami Gəncəvi “Sirlər xəzinəsi” poemasının “Peyğəmbərimizə dördüncü gözəlləmə”sində könlündə haqdan savayı bir diləyi olmayan Məhəmməd peyğəmbəri insanlığa nümunə göstərir, bəd əməllərdən xilas yolunu onun kimi yaşamaqda görür:

Dünya-ölüm, qan yurdu. Son qoy bu afətə sən,  
Mərd əlini uzat, tut hamımızın əlindən.

Könlündə haqdan savay məgər bir dilək varmı?  
Sənə qovuşan kəslər başqa bir şey umarmı?

Nizami ruhu səndən xoş xəbər gözləməkdə,  
Sənin baharın onun könlünü süsləməkdə.

Vəfa qoxusu göndər mənə gül nəfəsindən,  
Bəxş et bir dilənçiyə Süleyman mülkünü sən (3, s. 25).

Nizami Gəncəvi insanı böyük yaradanın ən mükəmməl məhsulu hesab etdiyindən yaradıcılığında insan amilinə xüsusi önəm verir. Onun yaratdığı surətlər insanların malik olduğu ən nadürist və ən müdrək, ulvi xüsusiyyətləri özündə əks etdirir. Bütün poemalarında insan amili ön plana çəkilir. Bu mənada onun dördüncü poeması olan “Yeddi gözəl” xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu poema Sasani hökmdarı V Bəhrəmin hakimiyyət dövrünü əks etdirsə də şairin məqsədi heç də şahın həyatını tərənnüm etmək olmamışdır. Şair hökmdar Bəhrəmin simasında həmin dövrün mükəmməl təsvirini yaratmış, cəmiyyətin necə idarə olunması, hakim və onun əməlləri, cəmiyyətdə sadə insanın yeri, onun baxışı və istəklərini göstərmiş, ibratamız hekayələrlə insana nəsihətlərini vermiş, onun qarşısına tələblər qoymuşdur. Nizami günəşə bənzətədiyi insanın xislətində var-dövlət hərisliyinin olmasını onun ən böyük düşməni hesab edir, cəmiyyətdəki mövqeyindən asılı olmayaraq insanları özünü dərk edən və dərk etməyənlərə bölür.

Xəlil Rza Ulutürkün tərcümə etdiyi “Sirlər xəzinəsi” poemasındakı “İnsanlığ mərtəbəsinin bütün xilqətlərdən üstünlüyü” bölməsində Nizami deyir:

Boş sevdadan əl üzmək-böyüklük əlaməti,  
Nəfsi ram edə bilmək –peyğəmbərlik qüdrəti.

Təslim eyləyə bilsən nəfsini iradəyə,  
Öz mülkün bil cənnəti, halaldır cənnət sənə.

Həqq əhlinin gözündə həqq nuru var, göz yetir,  
Həqqin nuru hər kəsə nicat verən zirehdir (3, s. 90).

Bu məqalədə Nizami Gəncəvi yaradıcılığının dünya miqyasında öyrənilməsinə və təbliğini zəruri edən səbəblər araşdırılmış, söz və fikir dəryası Nizaminin poemalarından gətirilmiş nümunələrdən doğan bəşəri fikirlərin bu gün də öz aktallığını saxladığı əsaslandırılmışdır. Təsadüfi deyildir ki, bu gün beynəlxalq miqyasda apardığı uğurlu humanist fəaliyyəti ilə böyük nüfuz qazanmış, Nizami Gəncəvinin fikir və ideyalarını özünün ideoloji fəaliyyətinin əsası hesab edən Beynəlxalq Nizami Mərkəzi məhz bu böyük söz ustasının adı ilə dünyada sülhün və əminamanlığın qorunması uğrunda mübarizə aparır. Başqa sözlə, Nizami Gəncəvi indi dünyada haqqın, ədalətin bərpasında dünya xalqlarını birləşdirəcək simvol kimi qəbul edilir.

Bəs, Nizami Gəncəvi Avropada nə vaxt və necə tanınmağa başlamışdır? Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa ədəbiyyatşünaslığında Şərq mövzularına həmişə müraciət olunmuş, bu sırada Nizami Gəncəvi yaradıcılığına maraq xüsusi yer tutmuşdur. Fransız ədəbiyyatında Nizami Gəncəvi yaradıcılığının öyrənilməsinə araşdıran Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının tədqiqatları belə deməyə əsas verir ki, Gəncəvi Nizaminin həyat və yaradıcılığı ilə məşğul olan ilk avropalı şərqşünaslar məhz fransızlar olmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, XVII əsrdə Bartelemi d'Herbelo (1625-1695) Şərq xalqları haqqında yazdığı "Şərq kitabxanası" əsərində Nizami Gəncəvi haqqında ilk məlumatları fransız ədəbi cəmiyyətinə çatdırmışdır. Onun yarımçıq qalmış bu əsəri Antuan Qallan (1646-1715) tərəfindən tamamlanmış, müəllif daha sonra "Şərq antologiyası" əsərində Nizami yaradıcılığı haqqında daha geniş məlumatlar təqdim etmişdir.

XVIII əsrdə yaşamış şərqşünas ədib İ.L.Klerembol isə 1741-ci ildə Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poemasını bütövlükdə fransız dilinə çevirmişdir.

XIX əsrdə Fransada Şərq mövzularının, xüsusilə şərq ədəbiyyatının və onun görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığının öyrənilməsi o qədər nüfuzlu bir araşdırma sahəsi hesab edilmişdir ki, fransız ədəbiyyatında bütün dövrlərin məşhur ədəbi siması olan Viktor Hüqo və Alfons de Lamartin kimi simalar da bu mövzularda sanballı ədəbi nümunələr yaratdılar. Məhz bu illərdə Parisdə Şərq dilləri məktəbinin ərəb və fars bölmələrinə rəhbərlik etmiş Silvestr dö Sasi (1758-1838) 1769-cu ildə nəşr etdirdiyi "Müasir klassiklərin kitabxanası" əsərində, onun tələbəsi, Firdovsinin "Şahnamə"sini fransızcaya tərcümə etmiş Jül Mol (1800-1876) öz məqalələrində Nizami Gəncəvi haqqında fransız cəmiyyətində olan məlumatları daha da genişləndirdilər. Daha sonra Parisdə Ali Elmi Tədqiqatlar Məktəbinin fars dili müəllimi Jan Darmsteter (1849-1894) "Fars şerinin mənşəyi" əsərində, Lüsüən Bouva (1872-1942) "Fars poeziyası" əsərində, Alfons Russo (1820-1870) "Şərq parnası və ya qədim və müasir şərq şairlərinin tarixi lüğəti" əsərlərində fars şerinin görkəmli nümayəndələri və Nizami Gəncəvi yaradıcılığı haqqında öz düşüncələrini fransız oxucuları ilə bölüşmüşdülər. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Parisdə nəşr olunan "Jurnal Aziatik" və "Rövu du monde müzülman" jurnalları fransız elit cəmiyyətində Şərq ədəbiyyatına olan marağı nəzərə alaraq Nizami Gəncəvinin təbliğinə xüsusi diqqət göstərmiş, bu jurnalların müxtəlif nömrələrində Alfonse Russo (1820-1870), Teofil Qotye (1811-1872) və 1829-cu ildə "İsgəndərnamə"nin bir hissəsini fransızcaya tərcümə etmiş Fransua Şarmuanın (1793-1868) Nizami Gəncəvinin yaradıcılığından bəhs edən məqalələri dərc edilmişdir. Bu məqalələrdə şairin XII əsrdə söylədiyi fikirlərin və mütərəqqi dünya baxışlarının üstünlükləri və əhəmiyyəti qiymətləndirilmişdir.

XX əsr fransız ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Anri Masse (1886-1969) və Lui Araqon (1897-1982) böyük Azərbaycan şairi və filosofunun yaradıcılığının milli və beynəlmiləl motivlərinin əhəmiyyətini fransızlara təqdim etməyə çalışmışdır. Anri Masse şairin "Xosrov və Şirin", İ.Klerembol isə "Yeddi gözəl" poemalarını bütövlükdə fransız dilinə çevirmişdir.

Fransız ədəbiyyatında Nizami Gəncəvi yaradıcılığına münasibətdən danışarkən XX əsr fransız ədəbiyyatının ən tanınmış nümayəndələrindən biri olan Lui Araqonun "Şərq ədəbiyyatı" adlı monoqrafiyasını xüsusi qeyd etmək lazımdır. L.Araqon bu əsərinin bir bölməsini "Nizami Gəncəvi" yaradıcılığına həsr etmişdir. Hər şeydən öncə onu vurğulamaq lazımdır ki, fransız ədibi digər həmvətənlərinin əksəriyyətindən fərqli olaraq Nizamini fransız oxucularına məhz Azərbaycan şairi kimi təqdim edir. Hətta Lui Araqon yazır ki, "bəşəriyyətə Nizami Gəncəvi kimi (İlyas Yusif oğlu Zəki Müəyyəddinin nəvəsi) bir dahi vermiş xalq hər cür ehtirama layiqdir. Nizaminin "Xəmsə"si dünyada latın və yunan dillərində yazılmış poemalardan daha geniş yayılmışdır" (4, s. 96).

Lui Araqon Y.E.Bertelsin 1946-cı ildə Nizami "Xəmsə"sinə yazdığı müqəddiməyə əsaslanaraq deyir ki, Nizami öz dövründə Gəncədə fəaliyyət göstərən "Əxi qardaşlıq" cəmiyyəti ilə sıx əlaqədə olmuşdur. Araqon Azərbaycanın XII əsr tarixinə münasibət bildirərək yazır ki, "XII əsr bizim Fransada Qüstav Köenin ifadəsi ilə desək, orta əsr ədəbiyyatının gənc dövrü olduğu halda Azərbaycanda XII əsrdə elə bədii əsərlər



yanarmışdır ki, onlar indi geniş miqyasda çiçəklənməkdə olan bir ədəbiyyatın əsasını təşkil edir" (4, s.101).

Lui Araqonun bu əsəri vasitəsilə Nizaminin fransız müasirləri olan Aleksandr dö Bernay, Lamber Lö Tor, Bernua dö Narmand, Mari dö Frans və Jan Bodel Arrasla tanış oluruq. L.Araqon bu əsərində Nizami ilə onların mənəvi yaxınlığından söhbət açır və qeyd edir ki, Nizami əxilər təşkilatının üzvü olduğu kimi onun fransız müasirləri də "Əxilər" təşkilatına bənzər "Taxta başmaq geyənlər" təşkilatının üzvləri idilər (4, s.101).

Sual oluna bilər ki, hansı səbəblə biz Nizami Gəncəvi yaradıcılığına fransız ədəbiyyatında maraq göstərilməsi məsələsi üzərində bu qədər dayandıq? İmkan daxilində ən vacib məqamları nəzərə çarpdırmağı lazım bilirəm.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığına fransız ədəbiyyatında maraq göstərilməsinin başlıca səbəbi ondan ibarətdir ki, məsələ təkcə dahi Azərbaycan mütəfəkkirinin yaradıcılığına fransız şərqsünas alimlərinin, yazıçı və şairlərinin münasibətilə bitmir. Nizami əsərləri Avropa ölkələrinin ədəbiyyatına, eləcə də onun avanqard qolu olan fransız ədəbiyyatına güclü təsir etmiş və bu təsir altında həm Avropa, həm də fransız ədəbiyyatında Şərq mövzusunda qiymətli ədəbi nümunələr yaranmışdır. Fikri əsaslandırmaq üçün bəzi faktlara müraciət etmək lazımdır.

Fransız ədəbiyyatında öz əksini tapmış şərq mövzularından və ya bu mövzuların fransız ədəbiyyatına təsirindən danışarkən fransız şərqsünası Peti dö La Krua haqqında məlumat vermək lazım gəlir.

Fransız şərqsünası Peti dö La Krua (1622-1695) şərqlə dərindən maraqlanaraq bir çox əlyazmalar toplamış, həm də "Fransız-türk" və "Türk-fransız" lüğətinin müəllifi kimi Avropada şöhrət qazanmışdır. Tədqiqatçının oğlu Fransua dö La Krua da (1653-1713) atasının təsiri altında şərqsünaslıqla məşğul olmuş, XVII əsrdə Fransada bir şərqsünas kimi məşhurlaşmışdır.

Peti dö La Krua toplayıb nəşr etdirdiyi ədəbi nümunələrdə Nizami Gəncəvinin poemalarından götürülmüş hissələri müxtəlif formalarda fransız oxucusuna təqdim etməyə çalışmışdır. O, 1707-ci ildə "Türk nağılları"nı, 1710-1712-ci illər arasında isə Parisdə "İran nağılları"adı altında "Min bir gündüz" nağıllarını nəşr etdirmişdir ki, bunun da dördüncü nağılı Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poeməsindəki "Xeyir və şər" hekayəsindən ibarətdir (5, s.314).

Peti dö La Kruanın "Min bir gündüz" nağılları içərisində tərcümə olunmuş Nizaminin "Yeddi gözəl" poeməsindəki "Xeyir və Şər" hekayətinin Volterin "Zadiq, yaxud Tale" povestindəki "Paxıl" novellasına təsiri də diqqəti cəlb edir. Əsgər Zeynalovun "Şərq Volter yaradıcılığında" monoqrafiyasından bəlli olur ki, xeyir şəri məhv etmək üçün fürsət gəzdirdiyi kimi Arimaz da Zadiqi məhv etməyə bir imkan axtarır. Nəhayət, onların gözlədiyi an gəlib çatır. Birində vasitə su, digərində isə kağız parçası olur. Şər su vermək adı ilə Xeyirin gözlərini çıxardır. Arimaz isə Zadiqin cırıb atdığı kağızın bir parçasını aparıb şaha verməklə öz rəqibini çətin vəziyyətə salır. Tale onların hər şər qüvvələrin üzərində qalib edir. Tədqiqatçının göstərdiyi kimi əgər Xeyiri canlı insan-qız xilas edirsə, Zadiqi kağızın ikinci parçasını tapıb gətirən tutu quşu xilas edir. Nizamidə isə göstərilir ki, qız oğlana iki sırğa göndərir. Oğlan isə üçünü əlavə edib geri qaytarır. Bunların mənası sonra açılır." Onu başa saldım ki, ömür iki günlükdür, başa düş. O isə ikisinə üçünü artırıb dedi: "Əgər beş də olsa tez keçib gedər" (7,s.73).

Nizami süjetləri XVIII əsr Avropa ədəbiyyatında dramaturgiyaya da öz təsirini göstərmişdir. Araşdırmalardan məlum olur ki, Nizami motivləri əsasında səhnə əsəri yaradılması ilə ilk dəfə fransızlar məşğul olmuşdur. Sankt-Peterburqun "Muzika" nəşriyyatı

tərəfindən nəşr olunmuş “Yüz opera” kitabının 1993-cü səhifəsində yazılır: “Turandotun süjeti XII əsr Azərbaycan şairi Nizaminin poemasında verilmişdir. Müxtəlif Avropa ölkələrinin XVIII əsrdə tərtib etdikləri “İran nağılları” kitabında da Nizami süjetləri öz əksini tapmışdır” (5, s.316).

Nizami yaradıcılığına müraciət edən fransız sənətkarlarından biri də Alen Röne Lesajdır (1668-1747). Alen Röne Lesaj Fransua Peti dö La Kruanın “İran nağılları” kitabında Nizaminin nağıl kimi nəşr olunmuş “Yeddi gözəl”nin dördüncü novellasının “Xeyir və Şər” nağıllarını opera üçün işləmiş, “Çin şahzadəsi” adlı kiçik həcmli opera mətnini yazmışdır. Bu fakt belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Lesaj yuxarıda adı çəkilən opera mətnlərini bilavasitə Nizaminin “Yeddi gözəl” əsərindən bəhrələnərək yazmışdır. Opera 1723-cü ildə Parisdə “Komedi Fransız” teatrında göstərilmişdir (5, s.316).

Qeyd etmək lazımdır ki, ilk dəfə fransız səhnəsinə qədəm qoyan Nizami süjetləri sonralar italyan və alman səhnələrinə də yol tapmışdır. İtalyan dramaturqu Karlo Qotsi “Teatr üçün nağıllar” toplusunu və “Turandot”u, alman şairi və dramaturqu Y.X.F.Şiller “Turandot şahzadəsi” əsərlərini Alen Röne Lesaj kimi Gəncəli Nizaminin “Yeddi gözəl” əsərindəki “Xeyir və Şər” nağılı əsasında qələmə almışdır.

Nizami Gəncəvinin yaradıcılığını tədqiq etmiş və ondan öz əsərlərində bəhrələnmiş fransız ədiblərindən biri də Lui Araqondur. “Elzanın dəlisi” (“Le fou d’Elza”) kitabının təhlili göstərir ki, Nizami yaradıcılığının öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirmiş L.Araqonun sevgilisində həsr etdiyi bu poema ideya və məzmun baxımından elə “Leyli və Məcnun” dastanıdır. Təsadüfi deyildir ki, tədqiqatçı Ə.Sərkəroğlu Lui Araqonun Elzaya həsr etdiyi şeirlərə münasibətini bildirərək yazır ki, o, Nizaminin Məcnununun söylədiyi aşiqanə şeirlərdən təsirlənərək özünün ömür gün yoldaşı Elza Trioleni Leyli, özünü isə ona çılğınca vurulmuş eşq divanəsi kimi, öz Leylisinin Məcnunu kimi təsvir etmişdir (6, s.381).

Görkəmli fransız ədibi və şərqşünası Anri Massenin tərcümələrində də Nizami Gəncəvinin yaradıcılığına olan maraq xüsusilə diqqət cəlb edir. 1880-1969-cu illərdə yaşamış Anri Masse uzun illər Parisdə müasir Şərq dilləri məktəbinin direktoru vəzifəsində çalışmışdır. Anri Masse 1950-ci ildə Parisdə “Fars antologiyası (XI-XIX əsrlərdə)” kitabını çap etdirmişdir. Antologiyada Azərbaycan şairi Gəncəli Nizamiyə həsr olunmuş xüsusi fəsil vardır. Müəllif həmin fəsildə yazır ki, “Bu böyük şairin həyatı az öyrənilmişdir. O, 1140-ci ildə Gəncə şəhərində anadan olmuş, 1209-cu ildə elə orada vəfat etmişdir” (7, s.373).

A.Masse Nizami yaradıcılığından aşağıdakıları fransız dilinə çevirmişdir:

“Leyli və Məcnun”dan – “Zeyidin yuxuda Leyli və Məcnunu behiştə görməsi”, “Mərd padşah və quduz itlər”, “Sirlər xəzinəsi”ndən “Sultan Səncər və qarı” hekayəti, “Zülmkar padşah və düz danışan kişinin hekayəti”, “Kərpickəsən qocanın bir çobanla hekayəti”, “Yeddi gözəl” dən – “Bəhramin ov məharəti”.

Anri Massenin tərcümə yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi isə şübhəsiz ki, Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasının bütöv tərcüməsidir. “Xosrov və Şirin” poemasının fransız dilində tərcüməsi fransız şərqşünasının ölümündən bir il sonra -1970-ci ildə nəşr olunmuşdur.

### Nəticə

Poemalarında dünyaya müdriklik, ədalət, sülh, əməksevərlik və söz azadlığı kimi ali ideyalar təbliğ edən Azərbaycanın mütəfəkkir şairi Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı dünya durduqca öyrəniləcək, xalqların ədəbi xəzinəsində layiqli yerini tutacaqdır. Təsadüfi deyildir ki, bu gün beynəlxalq miqyasda apardığı uğurlu humanist fəaliyyəti ilə böyük

nüfuz qazanmış, Nizami Gəncəvinin fikir və ideyalarını özünün ideoliji fəaliyyətinin əsası hesab edən Beynəlxalq Nizami Mərkəzi məhz bu böyük söz ustadının adı ilə dünyada sülhün və əminamanlığın qorunması uğrunda mübarizə aparır. Başqa sözlə, Nizami Gəncəvi və onun yaradıcılığı indi dünyada haqqın, ədalətin bərpasında dünya xalqlarını birləşdirəcək nümunə kimi qəbul edilir.

### References

1. Nizami Ganjavi. «Treasury of Mysteries» Translated by Khalil Yusifli. Baku, Adiloglu Publishing House
2. Nizami Ganjavi. Khosrow and Shirin. Translated by Khalil Rza Uluturk, East-West Publishing House 2012
3. Nizami Ganjavi. Treasury of Mysteries. Translated by Khalil Rza Uluturk, East-West Publishing House 2012
4. Isamaylov R. Azerbaijan-France literary relations. Baku. Azerbaijan National Encyclopedia 2001, 349 p.
5. Sarkaroglu A. The prophetic poet of Azerbaijan. I c. Baku: Science, 2004, 60 p
6. Sarkaroglu A. Nizami in French sources, Baku. Azerbaijan State Publishing House, 144 p.
7. Zeynalov A. East in the works of Voltaire. Azerbaijan National Encyclopedia Publishing House. 2001, 160 p.
8. Voltaire. Zadig, Paris, Librairie Générale 1987, 537 p.
9. Luis Aragon. Elsa's eyes. Seghers- Poésie d'abord. 2012, 168 p.
10. Henri Massé. Translation. Nizami. Khosrow and Shirin. G- P Maison neuve and Larose. 1970.

Göndərilib: 08.07.2021

Qəbul edilib: 22.07.2021